ЕРЭ -2023

2023 çулта 9 класс пĕтерекенсене чăваш чĕлхипе патшалăх шайĕнче тытмалли тĕп экзамента сочинени çырма хатĕрлесси

Егорова А.С., Чăваш Республикин вĕренӳ институчĕн чăваш чĕлхипе литературри кафедрин доценчĕ

Экзамен ĕçĕн 3-мĕш пайĕ

Сĕннĕ 3 темăран пĕрне суйласа илсе калăпăшĕ енчен пысăках мар ăслав сочиненийĕ хайламалла.

Сочинени текстне хуравсен 2-мĕш бланкĕ çине çырмалла.

Хайлав çырас умĕн суйласа илнĕ ĕçĕн номерне палăртăр: 9.1, 9.2 е 9.3.

Вуламалли текст

(1)Учитель… (2)Çак сăмах пуриншĕн те çывăх, хаклă. (3)Учитель кашни ачана пĕлӳ тĕнчин алăкне уçма пулăшать, пурнăçра тĕрĕс çул суйласа илме, лайăххине усаллинчен уйăрма, тăван халăхшăн усăллă çын пулма вĕрентет. (4)Кашни вĕрентекенех хăйĕн вĕренекенĕсем сапăр та хастар чун-чĕреллĕ çынсем пулччăр тесе тăрăшать, ырă шухăш-ĕмĕтпе пурăнать.

(5)Учитель ĕçĕ – сăваплă ĕç, çав вăхăтрах йывăр та. (6)Ачасене таса чунпа юрататакан, хисеплекен, тимлĕ итлеме пĕлекен çын кăна учитель ятне тивĕç. (7)Унăн тĕп тĕллевĕ – ачасене вĕренӳре ĕлкĕрсе пыма, ĕçчен, ырă кăмăллă, таса чунлă, çынна инкекре пулăшма, çын ĕçне хаклама, çут çанталăка упрама, илемлĕхе курма, туйма, чĕр чунсене юратма, аслисене хисеплеме, кĕçĕннисене пулăшма вĕрентесси. (8)Учитель анне пекех: кашни ачан пурнăçĕпе, савăнăçĕ-хуйхипе пурăнать. (9)Кашни вĕренекене хăй ачине юратнă пек юратать, йывăр вăхăтра пулăшать, унпа пĕрле савăнать те, кулянать те.

(10)Учитель – кашни ача шăпинче ырă йĕр хăваракан, кашни ачана унăн ăс-тăнĕпе кăмăлне çирĕплетсе, пултарулăхне аталантарса пурнăç çулĕ çине кăларакан. **(Лариса Петрова çырни тăрăх.)**

9.1.

«Тавах Сире, Вĕрентекен!» *темăпа калăпăшĕпе пысăках мар (70 сăмахран кая ан пултăр) ăслав хайлавĕ çырăр. Тема пирки хăвăр мĕн шухăшланине уçса парăр.*

Хăвăр шухăшăра икĕ тĕслĕхпе (аргументпа) ĕнентерĕр: пĕр тĕслĕхне итленĕ текстран, теприне вуланă текстран илĕр.

9.1-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 1)

Ăслав сочинение хакламалли критерисем	Балсем
Ача çырнă ĕç сĕннĕ темăпа тÿр килни	
Сочинени содержанийĕ сĕннĕ темăпа тÿр килет.	2
Сочинени содержанийĕ сĕннĕ темăпа тÿр килет, анчах çырнă текстра темăран пăрăннă 1 вырăн пур.	1
Сочинени панă темăпа тÿр килмест, е ача ĕçĕнче темăран пăрăннă 2 е ытларах вырăн пур.	0

9.1-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 2)

Сочинени содержанийĕ	
Шкул ачин шухăшĕ палăрни	
Текст авторĕсен позицине йышăнса е хăй шухăшне хӳтĕлесе шкул ачи хăйĕн позицине уçăмлă кăтартать.	2
Текст авторĕсен позицине йышăнса е хăй шухăшне хӳтĕлесе шкул ачи хăйĕн позицине уçăмлă кăтартаймасть.	1
Вуланă тата итленĕ текстсем пирки шкул ачи хăй шухăшне каламасть е хăй позицийĕ çинчен ячĕшĕн çеç *Эпĕ авторсемпе килĕшетĕп. Эпĕ авторсемпе килĕшместĕп* йышши предложенисем çырса çырлахать.	0

9.1-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 3)

Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсне тӳр килни	
Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсĕпе тӳр килет, шухăша çирĕплетме 2 (пĕр тĕслĕхне итленĕ текстран, теприне вуланă текстран илнĕ) аргументпа усă курнă.	**2**
Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсĕпе тӳр килет, анчах 1 аргументпа кăна усă курнă.	**1**
Ăслава пăхăнман текст хайланă.	**0**

9.1-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ(С 4)

Ăслав сочиненине пуплев енчен йĕркелени	
Шухăш пĕр пĕтĕмлĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ тата шухăшсене йĕркипе уçса пыни	
Ĕçре шухăш туллилĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ палăрать, логика йăнăшĕсем çук; текста абзацсене пайланă чухне йăнăшсем çук.	2
Ĕçре шухăш туллилĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ палăрать, анчах логика йăнăшĕ 1 пур, тата/е абзацсем тунă чух 1 йăнăш кайнă..	1
Ĕçре шухăш çыхăнулăхĕ палăрать, анчах логика йăнăшĕ 1-рен ытла тунă, тата/е абзацсем тунă чух 2 йăнăш кайнă	0

9.1-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 5)

Ăслав сочиненине пуплев енчен йĕркелени	
Пуплев тĕрĕслĕхĕ, уçăмлăхĕ	
Шухăша тĕрĕс те ăнланмалла уçса памашкăн шкул ачи йышлă лексикăпа, тĕрлĕ грамматика хатĕрĕсемпе усă курнă.	2
Ачан сăмах пуянлăхĕ пур, анчах пĕрешкел грамматика хатĕрĕсемпе вĕçĕмсĕр усă курни сисĕнет.	1
Сăмах çӳпçи чухăн, пĕрешкел грамматика хатĕрĕсемпе вĕçĕмсĕр усă курнă.	0

9.2.

Вуланă текстра палăртнă ***«Учитель – кашни ача шăпинче ырă йĕр хăваракан, кашни ачана унăн ăс-тăнĕпе кăмăлне çирĕплетсе, пултарулăхне аталантарса пурнăç çулĕ çине кăларакан»*** *шухăша уçса парса калăпăшĕпе пысăках мар (70 сăмахран кая ан пултăр) ăслав хайлавĕ çырăр.*

Хăвăр шухăшăра вуланă текстри икĕ тĕслĕхпе (аргументпа) ĕнентерĕр.

9.2-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 1)

Ăслав сочинение хакламалли критерисем	Балсем
Вуланă текстра палăртнă шухăша уçса пани	
Вуланă текстра палăртнă шухăша тĕрĕс уçса панă.	2
Вуланă текстра палăртнă шухăша пĕтĕмĕшле тĕрĕс уçса панă, анчах çырнă текстра темăран пăрăннă 1 вырăн пур.	1
Вуланă текстра палăртнă шухăша тĕрĕс уçса паман, е çырнă текстра темăран пăрăннă 2 е ытларах вырăн пур.	0

9.2-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 2)

Сочинени содержанийĕ	
Шкул ачин шухăшĕ палăрни	
Текст авторĕсен позицине йышăнса е хăй шухăшне хӳтĕлесе шкул ачи хăйĕн позицине уçăмлă кăтартать.	2
Текст авторĕсен позицине йышăнса е хăй шухăшне хӳтĕлесе шкул ачи хăйĕн позицине уçăмлă кăтартаймасть.	1
Вуланă тата итленĕ текстсем пирки шкул ачи хăй шухăшне каламасть е хăй позицийĕ çинчен ячĕшĕн çеç *Эпĕ авторсемпе килĕшетĕп. Эпĕ авторсемпе килĕшместĕп* йышши предложенисем çырса çырлахать.	0

9.2-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 3)

Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсне тӳр килни	
Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсĕпе тӳр килет: текст тĕп шухăша (тезиса) пăхăнать, ку шухăша çирĕплетме вуланă текстран илнĕ 2 аргументпа усă курнă.	**2**
Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсĕпе тӳр килет, анчах 1 аргументпа кăна усă курнă.	**1**
Ăслава пăхăнман текст хайланă.	**0**

9.2-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ(С 4)

Ăслав сочиненине пуплев енчен йĕркелени	
Шухăш пĕр пĕтĕмлĕхĕ, пуплев сыхăнулăхĕ тата шухăшсене йĕркипе уçса пыни	
Ĕçре шухăш туллилĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ палăрать, логика йăнăшĕсем çук; текста абзацсене пайланă чухне йăнăшсем çук.	2
Ĕçре шухăш туллилĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ палăрать, анчах логика йăнăшĕ 1 пур, тата/е абзацсем тунă чух 1 йăнăш кайнă..	1
Ĕçре шухăш çыхăнулăхĕ палăрать, анчах логика йăнăшĕ 1-рен ытла тунă, тата/е абзацсем тунă чух 2 йăнăш кайнă	0

9.2-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 5)

Ăслав сочиненине пуплев енчен йĕркелени	
Пуплев тĕрĕслĕхĕ, уçăмлăхĕ	
Шухăша тĕрĕс те ăнланмалла уçса памашкăн шкул ачи йышлă лексикăпа, тĕрлĕ грамматика хатĕрĕсемпе усă курнă.	2
Ачан сăмах пуянлăхĕ пур, анчах пĕрешкел грамматика хатĕрĕсемпе вĕçĕмсĕр усă курни сисĕнет.	1
Сăмах çўпçи чухăн, пĕрешкел грамматика хатĕрĕсемпе вĕçĕмсĕр усă курнă.	0

9.3.

Вĕрентекен *сăмаха Эсир мĕнле ăнланатăр? Хăвăр панă определение уçса парăр.* ***«Кам вăл вĕрентекен?»*** *темăпа калăпăшĕпе пысăках мар (70 сăмахран кая ан пултăр) ăслав хайлавĕ çырăр. Тезис вырăнне Хăвăр панă определенипе усă курăр. Тезиса аргументлама икĕ тĕслĕхпе (аргументпа) усă курăр: пĕр тĕслехне вуланă текстран, теприне Хăвăр пурнăçăр опытĕнчен илĕр.*

9.3-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 1)

Ăслав сочинение хакламалли критерисем	Балсем
Сăмах пĕлтерĕшне ăнлантарса пани	
Ача сăмахăн определенине çырнă, пĕлтерĕшне ăнлантарса панă.	2
Ача сăмахăн определенине çырнă, анчах пĕлтерĕшне ăнлантарса паман.	1
Ача сăмахăн определенине тĕрĕс çырман е пĕлтерĕшне ăнлантарса паман.	0

9.3-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 2)

Сочинени содержанийĕ	
Шкул ачин шухăшĕ палăрни	
Текст авторĕсен позицине йышăнса е хăй шухăшне хӳтĕлесе шкул ачи хăйĕн позицине уçăмлă кăтартать.	2
Текст авторĕсен позицине йышăнса е хăй шухăшне хӳтĕлесе шкул ачи хăйĕн позицине уçăмлă кăтартаймасть.	1
Вуланă тата итленĕ текстсем пирки шкул ачи хăй шухăшне каламасть е хăй позицийĕ çинчен ячĕшĕн çеç *Эпĕ авторсемпе килĕшетĕп. Эпĕ авторсемпе килĕшместĕп* йышши предложенисем çырса çырлахать.	0

9.3-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 3)

Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсне тӳр килни	
Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсĕпе тӳр килет: текст тĕп шухăша (тезиса) пăхăнать, ку шухăша çирĕплетме 2 (пĕр тĕслĕхне вуланă текстран, теприне пурнăç опытĕнчен илнĕ) аргументпа усă курнă.	**2**
Сочинени пуплевĕн ăслав тĕсĕпе тӳр килет, анчах 1 аргументпа кăна усă курнă.	**1**
Ăслава пăхăнман текст хайланă.	**0**

9.3-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ(С 4)

Ăслав сочиненине пуплев енчен йĕркелени	
Шухăш пĕр пĕтĕмлĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ тата шухăшсене йĕркипе уçса пыни	
Ĕçре шухăш туллилĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ палăрать, логика йăнăшĕсем çук; текста абзацсене пайланă чухне йăнăшсем çук.	2
Ĕçре шухăш туллилĕхĕ, пуплев çыхăнулăхĕ палăрать, анчах логика йăнăшĕ 1 пур, тата/е абзацсем тунă чух 1 йăнăш кайнă..	1
Ĕçре шухăш çыхăнулăхĕ палăрать, анчах логика йăнăшĕ 1-рен ытла тунă, тата/е абзацсем тунă чух 2 йăнăш кайнă	0

9.3-мĕш ĕçе çак критерисемпе хаклаççĕ (С 5)

Ăслав сочиненине пуплев енчен йĕркелени	
Пуплев тĕрĕслĕхĕ, уçăмлăхĕ	
Шухăша тĕрĕс те ăнланмалла уçса памашкăн шкул ачи йышлă лексикăпа, тĕрлĕ грамматика хатĕрĕсемпе усă курнă.	2
Ачан сăмах пуянлăхĕ пур, анчах пĕрешкел грамматика хатĕрĕсемпе вĕçĕмсĕр усă курни сисĕнет.	1
Сăмах çўпçи чухăн, пĕрешкел грамматика хатĕрĕсемпе вĕçĕмсĕр усă курнă.	0

Асра тытăр!

Сочинени çырса пухнă пĕтĕм балл сумми (С1–С5 критерисемпе)	**10**

Сочиненире 1-мĕш (итленĕ) тата 2-мĕш (вуланă) текстсене тепĕр хут каласа панă е çырса илнĕ пулсан – кун пек ĕçе нуль балл лартса хаклаççĕ.

Тĕрĕс çырма пĕлнине изложенипе сочинени тăрăх иккĕшне те пăхса уйрăммăн хаклаççĕ.

Ăслав тытăмĕ

Ăслав – япала е пулăм çинчен шухăшласа тунă пĕтĕмлетӳсен ярăмĕ.

(Мĕншĕн?) ***(çавăнпа)***

Тезис	**2 аргумент**	**Пĕтĕмлетӳ**

Ăслав схеми

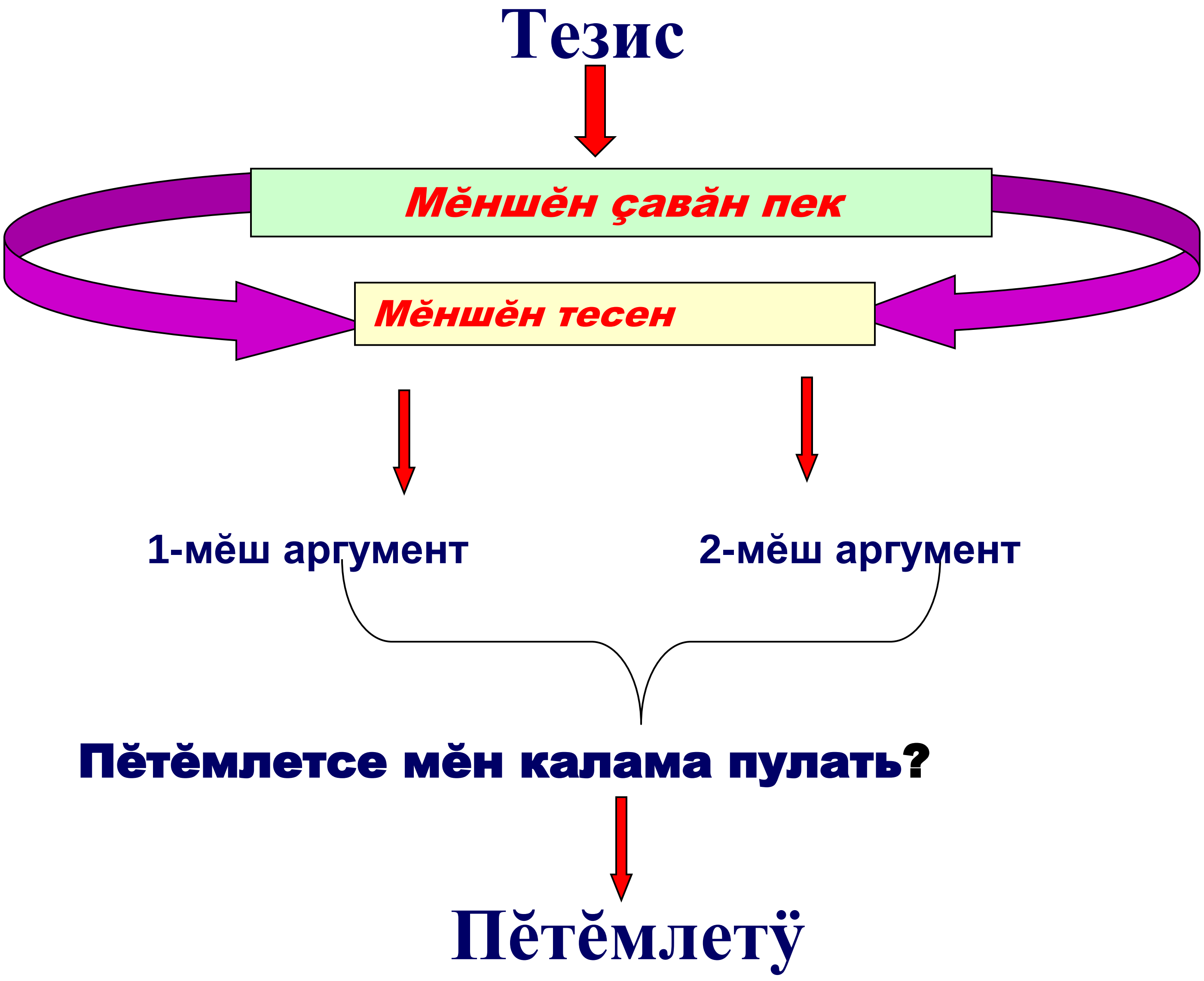
Тезис
Мĕншĕн çавăн пек
Мĕншĕн тесен
1-мĕш аргумент
2-мĕш аргумент
Пĕтĕмлетсе мĕн калама пулать?
Пĕтĕмлетӳ

Тезиса калăплани

– ***Вĕрентекен*** **тенине эсир мĕнле ăнланатăр? Çак сăмахăн определенине парăр (ăнлантару словарĕнчи пек пулмасан та пултарать).**

Сочинение Эсир хăвăр панă определенирен пуçлама пултаратăр. Вăл шăпах Сирĕн тезис пулать те.

Сăмахпа (сăмах майлашăвĕпе) ĕçлетпĕр

Синонимсем

(чĕлхе тата пуплев)

Антонимсем

Эпитетсем

(…. мĕнле пулать?)

Фразеологизмсем, ваттисен сăмахсемпе каларăшсем

Кластер çыратпăр

Вĕрентекен

(Кам вăл?)

Кластер çыратпăр

Вĕрентекен

(Мĕнле вăл?)

Кластер çыратпăр

Вĕрентекен

(Мĕн тăвать вăл?)

Шухăшлатпăр

Вĕрентекен вăл – ….
Манăн шухăшпа (эпĕ шухăшланă тăрăх), … вăл – …
… тесе … калама пулать.
… вăл, манăн шухăшпа, ….

… тесе çавна калама пулать, кам …

… тесе … калама пулать.

Аргумент мĕн вăл?

Аргумент – тезиса ĕнентерме пулăшакан ĕçсемпе пулăмсем, фактсем, тĕслĕхсем, ăнлантарнисем т.ыт.те.

Аргументсене экзаменра итленĕ тата вуланă текстсенчен илме юрать. Хăвăр курни-илтни, унччен вулани çине таянма та май пур.

Сочиненин тĕп пайĕ

Аргументсене сочиненин **тĕп пайĕнче** илсе памалла, тезисра хускатнă шухăша малалла аталантарса пымалла:

Сочиненин тĕп пайĕнче акă мĕн-мĕн пулмалла:

- хускатнă ыйту çинчен текст авторĕ мĕн шухăшланине (автор позицине) палăртни;
- каланă кашни шухăша ăнлантарни (комментари пани);
- харпăр хăй шухăшне пурнăç опычĕ, обществăра тата тата илемлĕ литературăра тĕл пулакан тĕслĕхĕсем çине таянса палăртни *(ку шухăш текст авторĕн шухăшĕпе тӳр килмесен те пултарать)*.

Ăславăн ĕнентерӳ мелĕсем

- кӳртĕм сăмахсем
- ыйтупа хурав пĕрлĕхĕ
- пиркепе следстви, условипе следстви, тĕллевпе услови, хирĕçлев çыхăнăвне палăртакан чĕлхе мелĕсем

Сочиненири аргументсем

9.1.	Вуланă тата итленĕ текстсенчен цитатăласа е предложени номерне кăтартса илнĕ пĕрер аргумент
9.2.	Текстран цитатăласа е предложени номерне кăтартса илнĕ икĕ аргумент
9.3.	Пĕри – вуланă текстран, тепри – пурнăçран.

Аргументсене сочиненире мĕнле кăтартмалла?

Предложени номерне скобкăсăр кăтартни	*..-мĕш предложенире шăпах çак шухăша уçса панă.*
Предложени номерне скобкăра кăтартни	*Учитель кашни ачана пĕлӳ тĕнчин алăкне уçма пулăшать, пурнăçра тĕрĕс çул суйласа илме, лайăххине усаллинчен уйăрма, тăван халăхшăн усăллă çын пулма вĕрентет. (3-мĕш предложени).*
Предлжение номерне палăртмасăрах цитатăлани (чарăну паллисем çинчен манса каймалла мар)	*«Ачасене таса чунпа юратакан, хисеплекен, тимлĕ итлеме пĕлекен çын кăна учитель ятне тивĕç», - тесе палăртать Л. Петрова.*
Чĕлхе пулăмĕсене палăртса цитатăлани	*Вĕрентекенĕн ырă кăмăлне кăтартма автор «анне пек» (8-мĕш предложени) танлаштарупа усă курать.*
Предложени номерне скобкăсăр кăтартни, цитатăн уйрăм сăмахĕсене кавычкăна илни	*Вĕрентекен кашни ачашăн амăшĕ пек пулнине 8-9-мĕш предложенисенче уçса панă: «кашни ачан пурнăçĕпе, савăнăçĕ-хуйхипе пурăнать», «кашни вĕренекене хăй ачине юратнă пек юратать», «йывăр вăхăтра пулăшать», «унпа пĕрле савăнать те, кулянать те».*

Асăрхăр!

Ялан ***автор*** сăмахпа усă курасран ăна урăх сăмахпа ылмаштарăр:

- ✓ ***Публицист*** сăмахпа (публицистика стилĕпе çырнă текст пулсан);
- ✓ ***Писатель, çыравçă*** сăмахсемпе (илемлĕ стильпе çырнă текст пулсан);
- ✓ ***вăл*** местоименипе;
- ✓ текст авторĕн ячĕпе тата хушамачĕпе.

Асра тытăр!

Ăслав сочиненийĕсенче пысăк вырăн йышăнаççĕ:

- **Кӳртĕм сăмахсемпе предложенисем**
- **Пăхăнуллă союзсем**

Кӳртĕм сăмахсемпе предложенисем

Шухăша пĕтĕмлетекеннисем	Çапла вара, кĕскен каласан, пĕтĕмлетсе каласан, апла пулсан, эппин
Шухăш çыхăнăвĕн йĕркине палăртаканнисем	Пĕрремĕшĕнчен, иккĕмĕшĕнчен, виççĕмĕшĕнчен, пĕр енчен, тепĕр енчен, чăн малтан, юлашкинчен
Шухăш камран е ăçтан тухнине палăртаканнисем	Пирĕн шухăшпа, эпĕ шутланă тăрăх, тĕпчевçĕсен шухăшĕпе, автор шухăшĕпе, çыравçă палăртнă тăрăх
Аргументлаканнисем	Акă, тĕслĕхрен, сăмахран

Пăхăнуллă союзсем

Пирке	***мĕншĕн тесен (ма тесен), тесе***
Тĕллев	***тесе***
Тĕллевпе услови	***тесен***
Услови	***пулсан, енчен, эхер, ытах. тĕк***
Килешӳ	***пулсан та, пулин те, хуть***

Аргументласа пăхар-ха…

…çак предложенисем уçса параççĕ.

Тĕп шухăш … сăмахсенче

ятĕнче

çак предложенисенче

çак пайсенче

пытараннӑ.

Текстран аргумент илсе пăхар-ха…

Л. Петрова çырнă текстра …

Каланине ĕнентерме …-мĕш предложение илсе пăхатпăр.

…-мĕш предложени …. шухăша çирĕплетет.

Ку шухăша …Л. Петрова текстĕнчи ..-мĕш предложенипе çăмăллăнах ĕнетерме пулать.

Сăмахран, вĕрентекен кашни ачашăн амăшĕ пек пулнине текстри çак предложенисемпе ĕнетерме пулать.

Пурнăçран аргумент илсе пăхар-ха…

Хамăр пурнăçра та эпир …. тĕслĕхсене сахал мар куратпăр. Сăмахран, …

… кунĕнче (шкулта, библиотекăра, музыка шкулĕнче) пире çавăн пекрех пулăм (ĕç, истори) çинчен каласа пачĕç.

Хамăн ачалăхран эпĕ çакăн пекрех ĕç çинчен аса илетĕп.

Унсăр пуçне, манан шухăш тĕрĕссине литература (обществознани, истори, физика, биологи, географи) учебникĕсенчи тĕслĕх те ĕнентерсе парать.

Сочинени пӗтӗмлетӗвӗ

Пӗтӗмлетӳ – аргументсем ҫине таянса тата тезиспа ҫыхӑнтарса пӗтӗмлетни.

Ҫапла вара, …
Апла пулсан, …
Каланине пӗтӗмлетсе, … палӑртмалла (палӑртас килет).
… тесе шухӑшлатӑп.
…. шанас килет.
…. ҫакӑн пек шухӑшсем ҫуралчӗҫ.

Экзаменра ăнăçу сунатпăр!